

פרפראות פאר

נלקט מכתבי המחבר ר' ישראל אברהם ב"ר יהודה אריה לייב יוד ז"ל
לזכותו ולעילוי נשמתו

תזל כטל אמרתי להעביר מדת הדין למדת רחמים אות א'

סוכות- שמחת תורה תשפ"ז

א, לאחר שהלך עשו ביו"כ לדרכו שעירה שהוא השעיר יעקב נסע סוכותה
ב, אחר יו"כ נשכח כי עיקר העבדות הוא בחג הסוכות בספר נועם מגדים
ג, קריאת ספר יונה ביום כיפור בא לעורר על ימי הסוכות
ד, הצאן הרועה והכרם כנגד שלשה דיורין משכן בית מקדש בית שלישי
ה, הלימוד לסוכה משוב הארץ ומצוותן שווה
ו, ראשון לחשבון עונות הוא יום כי לבריאת העולם עפ"י המהרש"א
ז, צאת השמש מוכיח מי הם אוהביו כדכתיב ואוהביו כצאת השמש
ח, למה ניסה הקב"ה את האומות במצוות סוכה דייקא
ט, שימני כחותם על לבך וגוי' מים רבים לא יוכלו את האהבה
י, בזכות שיצא א"א מביתו זכינו לבזכות צאתי מביתי
יא, איך ניתן לבקש שכר על מצות סוכה
יב, הגי'ר שלמה קלוגר מבאר ע"י מעשה שהיה טעם למצוות סוכה
יג, נטילת האתרוג אפשר שהוא לתקן חטאו של אדם הראשון
יד, לך אל נמלה עצל מכוון אל משבח אני את העצלנים בחג
טו, בסוכות יש לחפש את האמת ואות ו' הוא אות האמת
טז, הקיתון ששפך רבו על פניו אפשר שהוא הכוס שמזג לרבו בניסוך המים
יז, ארבע מינים מעכבין זה את זה יד וראש אין מעכבין והם דין אחד
יח, הושענא אום נצורה נקט השבת בלשון נצורה דייקא
יט, ביאור בהושענא לשבת ממתנת עד כלות השבת
כ, רמז יש לגי' פעמים בשנה שנוהגין לאכול קרעפלדך
כא, דברים נוראים מהזוהר הקדוש להושענא רבה ושמני עצרת
כב, ביאור בגי' אופנים אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון איך בא לרבות
כג, צילא דמהימנותא הוא ההכנה לחלק התורה בשמחת תורה
כד, ואמר ביום ההוא לפני ההקפות וביאור כל אחד ואחד מראה באצבעו

כה, נגילה ונשמחה, נגיל ונשיש כי היא לנו עוז ואורה, ההבדל בין גיל לשמחה
כו, הושענא למען ציר עלה ונתעלה ברכב וסוסי אש ביאור מבעל דברי שאול
כז, הושענא דגן מדלקת הושענא הון ממארה
כח, השם הקפה בש"ת מבואר ע"י מעשה העני שקיבל בהקפה
כט, על הסלע הך ויצאו מים, איך הזכיר חובת משה רבינו, כזכות
ל, הקב"ה חזר על כל אומה ולשון לפי שאין עונשין מן הדין, מהר"ל

א, לאחר שהלך עשו ביו"כ לדרכו שעירה שהוא השעיר יעקב נסע סוכותה

כתב בספר צרור המור, כתיב (ויקרא פרק כג פסוק לד) "בחמשה עשר יום לחדש חג הסוכות שבעת ימים לה",

כתיב (בראשית פרק לג פסוק טז) "וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה: ויעקב נסע סכתה"

והרמז בזאת המצוה הוא, כי אחר שישראל יצאו ביד רמה מיום הדין שהוא יום ר"ה, והשם יתברך סלח לחטאתם מכח התשובה, ומכח יוה"כ. רצה השי"ת להודיע לכל העולם זה החסד הגדול שעשה עמהם לכפר עונותיהם, לפי שעד עכשיו מכח הדין והעון היו ישראל בפחד ובדאגה, כדכתיב פחדו בציון חטאים (ישעי' לג, יד), וכתיב לך עמי בא בחדריך (שם כו, כ),

אבל עכשיו שנצחו הדין והם בשמחה, רצה השי"ת שיצאו מבתיים בלי פחד, ויצאו השדה לעשות סוכות ולישב שם בלי פחד ויראה, אחר שאין יראים מכח הדין. ועל זה רמז לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים (שה"ש ז, יב), ולכן אמר בסוכות תשבו שבעת ימים, בלי פחד ויראה, ואינם צריכים להשגב בעיר חומה דלתים וברית.

ולכן נקרא זה המועד חג הסוכות. וזה רמז בתורה באומרו (בראשית לג, טז-יז) וילך עשו ביום ההוא לדרכו שעירה, שהוא שעיר עזאזל שזהו ביום כפור. ויעקב נסע סוכותה לקיים מצות סוכה,

צרור המור (ויקרא פרק כג פסוק מ) "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר". כי הם טכסיסי מלוכה וסימני מלכות. כמו שכתב בזוהר (זוהר חדש א' אות רכ"א) שזה דומה לאדם שיש לו דין עם אחד, והם עומדים לפני המלך, והמלך חייב לאחד

ג, קריאת ספר יונה ביום כיפור בא לעורר על ימי הסוכות

כתיב (יונה פרק ד'), "וירע אל יונה רעה גדולה ויחר לו, ויתפלל אל ה' ויאמר אנה ה' הלוא זה דברי עד היותי על אדמתי על כן קדמתי לברח תרשישה כי ידעתי כי אתה קל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה, ועתה ה' קח נא את נפשי ממני כי טוב מותי מחיי, ויאמר ה' ההיטב חרה לך,

ויצא יונה מן העיר וישב מקדם לעיר ויעש לו שם סוכה וישב תחתיה בצל, וימן ה' אלקים קיקיון ויעל מעל ליונה להיות צל על ראשו להציל לו מרעתו וישמח יונה על הקיקיון שמחה גדולה",

כתב הרד"ק, וימן קיקיון, הצמיחו לפי שעה, ואעפ"י שעשה לו סוכה לצל, אולי יבשו עצי הסוכה, ע"כ,

וימן האלקים תולעת בעלות השחר למחרת ותך את הקיקיון וייבש, והי כזרח השמש וימן אלקים רוח קדים חרישית ותך השמש על ראש יונה ויתעלף וישאל את נפשו למות ויאמר טוב מותי מחיי, ויאמר אלקים אל יונה ההיטב חרה לך על הקיקיון ויאמר היטב חרה לי עד מות",

מבואר, כי הסוכה שעשה יונה היתה עשויה לצל וגרמה לו שמחה גדולה, כמ"ש וישמח יונה על הקיקיון שמחה גדולה,

וזהו רמז לחג הסוכות, כדי לדעת ולזכור כי ימי הסוכה יחלפו מהר מאוד, כקיקיון הזה שהיה ליונה הנביא, נתנו לנו ללמוד את ספר יונה ביום כפור כהכנה רבה לימי הסוכות,

וכפי שביאר בעל נועם מגדים, שימי התשובה הם ההכנה לימי הסוכות

רמז בכתוב סר צלם, וסוכה תהיה לצל יומם

ונרמז גם בפרשת המרגלים, כי יש לדעת כי ימי הסוכה חולפים כקיקיון כמו שנאמר (במדבר י"ד ט'), סרצלם מעליהם, לרמז כי צל הסוכה עוד מעט ואיננו, וגם כתיב סוכה תהיה ל"צל יומם", וביידיש, מדארף ציילען די טייג, וזהו וישבו מתור הארץ.

ד, הצאן הרועה והכרם כנגד שלשה דיורין משכן בית מקדש בית שלישי

בעקידת יצחק (שמות שער נ עמוד רצ"ז עמודה א') מבאר הא דאיתא במדרש (שמות רבה פרשה ל"ד פיסקה ג') אמר להם הקב"ה לישראל, אתם הצאן, דכתיב (יחזקאל לד, לא) "ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם". ואני הרועה, דכתיב (תהלים פ, ב) רועה ישראל האזינה. עשו לי דיר שארעה אתכם. אתם הכרם דכתיב (ישעיה ה, ז) כי כרם ה' צבאות בית ישראל, ואני השומר, דכתיב (תהלים קכא, ד) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. עשו לי סכה

וזיכה לאחד. והיו שם ממתינים לידע עם מי הדין ולא היו יודעים, עד שבא אחד ואמר מי שיוציא בידו שרביט המלך הוא נצח הדין, ולכן אחר שנצחו בדין ויוצאים עם תכסיסי מלוכה, אינם יריאים מכח הדין, עכ"ל.

ב, אחר יו"כ נשכח כי עיקר העבדות הוא בחג הסוכות בספר נועם מגדים

איתא בספר נועם מגדים מהגממה"ר אליעזר הורוביץ זצוק"ל, משנת תקס"ז, וכך כתב בתחילת פרשת שלח, כתיב (במדבר פרק יג כה) "וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום" וגו', להבין ולהשכיל פירוש המקרא קודש בדרך חכמה ומוסר,

אפתח פיתחא לנפשאי לפרש הכתוב, והנראה, כי ירמז לדרך אשר ינהגו בו בני אדם אשר כל ימות השנה איש לדרך פנו ולא יעוררו לבם לשוב בתשובה לאבינו שבשמים, כי אם בהגיע סמוך לראש השנה ויום הכפורים. זה דרכם בהגיע חודש אלול להתחיל לשוב ולהטיב דרכם. כי השופר יעורר לב האדם כמ"ש הרמב"ם ז"ל בטעם הפשוט של שופר שהוא על דרך עורו ישנים. ועל דרך הכתוב (עמוס ג, ו) היתקע שופר בעיר, ובהתקע שופר בראש חודש יעורר לבבם וישבו ובראש השנה ביותר ובעשרת ימי תשובה עוד יותר מתקדשים ומתטהרים וביום הכיפורים עוד יותר. וזה טוב ויפה. אבל תיכף בכלות יום הקדוש יום הכפורים. זה דרכם כסל למו ירפו ידיהם מהתשובה,

עיקר העבדות הוא בחג הסוכות וביחוד שמ"ע וש"ת

ולא ידעו ולא יבינו, כי העיקר העבדות הוא בחג הסוכות. וביחוד בשמיני עצרת ובשמחת תורה, עצרת תהיה לכם (במדבר כט ל"ה) לזכות להתקיים בנו הביאני המלך חדריו (שה"ש א ד) כידוע ליודעים. ובדברי הזוהר הקדוש שילחי פרשת פנחס שים עיניך עליו ובין תבין אשר לפניך ותבין ותשכיל שכדברינו כן הוא,

ובזה ירמז הכתוב על דברת והנהגת בני אדם הללו. וישבו מתור הארץ. מלעורר הגוף שישוב בתשובה אשר עוררו אותו קצת ויהיה מתור, מלשון חכמינו ז"ל (פסחים קכ ע"ב) תיר ולא תיר. ותיירי ואוקמי רבי יוחנן לרב כהנא בבבא קמא (ק"ז ע"ב) דהיינו הקיצו ועוררו.

כן יאמר כאן, מתור הארץ, פירוש מלעורר את הארץ מקץ ארבעים יום. שהם תלתין יומין דאלול ועשרת ימי תשובה הרי בין הכל ארבעים יום, ומקץ ארבעים יום טרם חג הסוכות ושמיני עצרת יחזרו מלעורר הגוף לתשובה כנ"ל. עכ"ל נועם מגדים.

פרפראות פאר

שאשמור אתכם. אתם הבנים דכתיב (דברים יד, א) בנים אתם לה' אלקיכם, ואני האב, דכתיב (ירמיה לא, ח) כי הייתי לישראל לאב. כבוד הוא לאב שיהיו בניו עמו, וכבוד הוא לבנים שיהיו אצל אביהם, דכתיב (משלי י"ז ו') עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם. לכך עשו לי בית שאדור ביניכם, ע"כ,

הכוונה למשכן, לבית המקדש, ולבית השלישי

כתב בעקידת יצחק נתבאר מכל מה שנאמר, שכבר נמצאו בכתובים אל דירת האלקות בינינו שלשה מיני דיורין,

האחד, הוא המשכן אשר נתפרסם ענינו בתורה האלקית אשר עמדנו על ענינו.

והשני, הוא הבית אשר בנה שלמה, אשר נזכרה בספר שמואל ובספר מלכים ובדברי הימים על הדרך שנתבאר.

והבית השלישי העתידה להבנות על ידו יתעלה, אשר בא עליה כל ספר יחזקאל, כמו שהוכחנו, ואשר נבאו עליה כל הנביאים כלם כאשר נתפרסם:

ולדעתי כי לכל הדברים האלה, ואל הסוד הזה העצום, כווננו חכמינו ז"ל (ש"ר פרשה לד, ג) במאמר ההוא אשר זכרנו תחלה, שהם אמרו

אתם הצאן ואני הרועה, עשו לי דיר וכו',
אתם הכרם ואני השומר עשו לי סוכה.
אתם הבנים ואני האב עשו לי הבית.

כי הנה באמת, הדייר הוא רמז גדול אל המשכן שנעשה במדבר. וכי כמוהו נעשה מקרשים מטולטלים, ושם היה רועה אותם כל ארבעים שנה שהיו רועים במדבר, במן, ובשלו, ובבאר. וכמו שאמר (דברים ב, ז) זה ארבעים שנה ה' אלקיך עמך לא חסרת דבר.

אמנם הבית אשר בנה שלמה, לפי שלא נתקיימה ולא היתה דירת קבע אל השכינה כמו שהיתה הכוונה, לזה קראו אותה סוכה, להורות שלא היתה הכונה האלקית בה רק בדרך עראי כענין הסכה לבד. וכן תארו דוד באומרו (תהלים כז, ד) אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' וגו', וסמך ליה (שם, ה) כי יצפנני בסכה וגו'. וכל הימים אשר היה הבית נכון, נמשלו ישראל לכרם, והוא כמו שאמר (ישעיה ה, א) "אשירה נא לידי שירת דודי לכרמו". "כרם היה לשלמה בבעל המון" (שיר השירים ח, יא) ובשם ישראל יכנה. "כרמי שלא לא נטרתי" (שם א, ו). והקב"ה היה שומר, כגון זה שיושב ומשמר אותם, כמו שאמר בפירוש פעמים שלש (מלכים ב יט, לד) "וגנתי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי".

ועל זה הענין כשנסתלק הגנת הגן מעל סביבותיה, נאמר (ישעיה א, ח) ונותרה בת ציון כסוכה בכרם וגו'. והשומר הלך חלף לו. וכן נאמר על חרבנה (שם ה, ה) הסר משוכתו והיה לבער. ולא שכח זה ירמיהו בקוננו עליה (איכה ב, ו) ויחמוס כגן שכו:

סוכות-שמחת תורה תשפ"ז

אמנם על מה שיקווה, מהתחזקות זה הענין והיותו על שלמותו לקץ הימים כמו שביארנו אמר הנביא עמוס (ט"ו י"א) "ביום ההוא אקים סכת דוד הנופלת וגדרתי את פרציהן והריסותיו אקים ובניתיה כימי עולם"

והנה לפי שענין הסוכה והכשירה הוא כשתכלול שלשה דפנות והסכך (סוכה ב' א). הנה על הדפנות שהיו נפרצות במלואן אמר וגדרתי את פרציהן. ועל הריסות הסכך אמר והריסותיו אקים.

ועל קיומה והעמדתה לעד אמר, ובניתיה כימי עולם. הנה שהוציאה מכלל סוכה, והעלה אותה לכלל בית קבוע לדירה לעד לעולם שמאמר כימי עולם הוא שיבנה אותה קיימת ונצחית לעד כימי השמים על הארץ, עכ"ל העקידת יצחק ודפח"ח.

באותיות סוכה יש לרמז

ס=4 דפנות, ו=1+טפח, כ=3 ה=2+טפח, כרם=כ=3, ר=2, ס=4

וכשהשומר עזב התפרקה הסוכה, עד שתבנה בב"א.

ה, הלימוד לסוכה מישוב הארץ ומצוותן שווה

איתא בירושלמי (סוכה פרק ב הלכה י) **כתיב** (ויקרא כג מב) "בסכת תשבו שבעת ימים וגו' למען ידעו דורותיכם" וגו', ואין תשבו אלא תדורו. כמה דאת אמר (דברים יא לא) **וירשתם אותה וישבתם בה**. שיהא אוכל בסוכה ומטייל בסוכה ומעלה כליו לסוכה, ע"כ,

יש לכוון וירשתם אותה ללמען ידעו דורותיכם

יש לרמז למצות סוכה, שמביא הירושלמי, ולפרש **וירשתם אותה** הכונה להוריש את מצוות סוכה לדורות הבאים כמ"ש (ויקרא כ"ג מ"ג) "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי" וגו',

ההשוואה בין סוכה לישוב הארץ

כתיב (תהלים ע"ז ג') "ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון", ששני מצות אלו נכנסים בשלמות, והם מצות ישוב אר"י וסוכה,

מצות סוכה וישוב הארץ הם בכל גופו

בעוד כל מצוה מתקיימת באבר מאברי הגוף כגון תפילין בזרועו וכו', ואז אותו אבר במיוחד נעשה מרכבה להשראת כבודו יתברך בו,

אך יש שני מצוות אשר כל אבריו של האדם דוקא מתעסקים בהם והם ישוב ארץ ישראל וישיבת סוכה כמ"ש "ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון" (הגרי"א וינטרוב שליט"א בשם הגר"א)

ו, ראשון לחשבון עונות הוא יום כ' לבריאת העולם עפ"י המהרש"א

איתא במדרש (תנחומא אמור פרק כ"ב) **כתיב** (ויקרא כ"ג מ') "ולקחתם לכם ביום הראשון" ראשון לחשבון עונות, ע"כ,

פרפראות פאר

עפ"י יסודו של המהרש"א מבואר כפ"פ למה היום
הראשון הוא ראשון לחשבון עונות

איתא בגמרא (מועד קטן כ"ח ע"א) **בחמשים שנה זו היא מיתת כרת, ע"כ,**

כתבו התוספות (בד"ה מת בחמישים), **בירושלמי** (ביכורים ו' ע"ב) **דייק, מהא דכתיב, ימי שנותינו שבעים שנה, דל עשרין דלא איענש עליהן, נשתיירו חמשים,**

ומקשה התוס' על הירושלמי, ותימה לפירושו דהא משמע בשמעתין דבחמשים משנולד קאמר,

ביאור המהרש"א בדברי הירושלמי
המובא בתוספות

כתב המהרש"א (מועד קטן כ"ח ע"א ד"ה מת בחמישים), **לבאר את הירושלמי מקושיית התוספות, "ימי שנותינו בהם שבעים שנה", צא מהם עשרים שנים הראשונים, שבהם אין אדם נענש, נותרו חמישים שנה, והם כדמיון היובל, מ"ט שנים, ושנת החמישים, שהוא שנת היובל שבהם שב איש אל אחוזתו, והוא שנת השבעים לאדם, שהוא תכלית האדם, שישוב אל אחוזתו,**

מ"ט שנים הם ימי חשבון וספירה, שהם מכוונים כנגד ספירת העומר, ויום החמישים הוא קודש חג השבועות, ולמאן דאמר דבניסן נברא העולם, היה תחילת הבריאה בכ"ה באדר, הרי כ' יום עד יום ראשון של פסח, שהן חשובין כימי שנות נעורים, דלא איענש עליהו, , ואח"כ מיום שיצאו ממצרים ימי הספירה מ"ט יום, יום לשנה עד חג השבועות, שהוא ביום החמישים דמיון היובל, אלו תו"ד

המהרש"א, (עיי"ש באריכות דבריו לבאר דברי הירושלמי)

עכ"פ מבואר, דעשרים ימים הראשונים מבריאת העולם, הם כנגד עשרים שנים הראשונים שאין אדם נענש,

לדין דאמרינן דבתשרי נברא העולם, היה תחילת הבריאה בכ"ה באלול, א"כ עד היום הראשון של סוכות יש כ' יום,

לפי"ז מבואר היטיב, שיום ראשון של סוכות הוא ראשון לחשבון עונות. שעד אז לא נענשים.

ז, צאת השמש מוכיח מי הם אוהביו
כדכתיב ואוהביו כצאת השמש

איתא בגמרא (עבודה זרה ג' ע"א) **אמר הקב"ה לעכו"ם, מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה, מיד כל אחד הולך ועושה סוכה בראש גגו, והקדוש ברוך הוא מקדיר עליהם חמה בתקופת תמוז, וכל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא,**

והרי ישראל נמי, זימני דמשכא להו תקופת תמוז עד חגא, והוי להו צערא, ואמר רבא מצטער פטור מן הסוכה, נהי דפטור, בעוטי מי מבעטי, ע"כ,

סוכות-שמחת תורה תשפ"ז

מבואר, דישראל, אעפ"י דהוי ליה צערא, אינו מבעט, אלא שמח ביסוריו, והעכו"ם כשמצטער, מבעט ביסורים,

מהסוכה למידן אהבתם של ישראל

איתא בגמרא, (שבת פ"ח ע"ב, ועוד), תנו רבנן עלובין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה ושמחין ביסורין, עליהן הכתוב אומר (שופטים ה' ל"א) "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו",

מבואר, כי ע"י הוצאת השמש בגבורתו, מוכיח הקב"ה מי הם אוהביו,

והכי פירושו, כאשר הקב"ה רוצה להראות מי הם אוהביו שעושין מאהבה ושמחין ביסורין, הוא עושה זאת ע"י הסוכה בהוצאת השמש בגבורתו, שמקדיר עליהם חמה, וע"י כך רואים מי הם אלה שבועטין ביסורים, ומי הם אוהביו, ששמחים ביסורים, וזה הפירוש ואוהביו, כיצד נדע מי הם אוהביו, כצאת השמש בגבורתו, ע"י הוצאת חמה מנרתיקה.

ח, למה ניסה הקב"ה את האומות במצוות
סוכה דייקא

במהרש"א (ע"ז ג' ע"א) מבאר למה ניסה את הגויים במצוות סוכה, לומר להם כי את המצוות צריך לקיים בעוה"ז שהוא דירת ארעי.

ט, שימני כחותם על לבך וגו' מים
רבים לא יוכלו את האהבה

כתיב (שיר השירים פרק ח' ו') "שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך כי עזה כמות אהבה קשה כשאל קנאה רשפיה רשפי אש שלהבתיה, מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה,

יש לרמז, כי גם אם מים רבים יירדו בסוכות שאינם סימן ברכה, הם לא יוכל לכבות את האהבה לה',

י, בזכות שיצא א"א מביתו זכינו
לבזכות צאתי מביתי

מצוות סוכה בזכות והשענו תחת העץ

כתיב (בראשית פרק יח ב) וירץ לקראתם מפתח האהל, והשענו תחת העץ,

איתא במדרש (בראשית רבה וירא פרשה מח אות י"א) אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם, אתה אמרת והשענו תחת העץ, חייך שאני פורע לבניך ,

בסוכות תשבו שבעת ימים, (ויקרא כג) וסוכה תהיה לצל יומם, (ישעיה ד), עכ"ל המדרש,

מבואר, כי מצוות סוכה הוא ע"י שהוציא הקב"ה חמה מנרתיקה אצל אברהם אבינו, ולכן יצא מביתו החוצה למצוא את האורחים, ובזכות

פרפראות פאר

צאתו מביתו החוצה, זכינו לבזכות צאתי מביתו החוצה

כתיב (ישעיהו פרק מ"א ח') "ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך **זרע אברהם אוהביו**", אוהבו הראשון של הקב"ה היה אברהם אבינו ע"ה,

לפיכך יש לתת טעם, שכאשר הקב"ה רוצה להוכיח כי זרעו של אברהם אבינו, הם **אוהביו**, מוכיח זאת ע"י הוצאת חמה מנרתיקה כפי שהיה אצל א"א, וע"י מצוות סוכה שהוא בא בזכותו של אברהם אבינו כמבואר.

לפי"ז יש לפרש בזכות צאתו מביתו החוצה של אברהם אבינו, זכינו לצאתי מביתו החוצה שבמצוות סוכה.

יא, איך ניתן לבקש שכר על מצות סוכה

בתפילה שקודם כניסתו לסוכה יאמר, **ובזכות צאתי מביתו החוצה ודרך מצותיך ארוצה, יחשב לי זאת כאלו הרחקתי נדוד,**

וקשה, דהבקשה, יחשב לי זאת כאלו הרחקתי נדוד, נראה כבקשת שכר ולכפרת עונות ע"י גלות, על קיום מצוות סוכה, **ואיך אפשר לבקש שכר על קיום מצווה**, הא שנינו, (אבות א' ג' ע"ז י"ט ע"א) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס,

איתא בגמרא, (פסחים פ"ו ע"ב) **כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה חוץ מצא, ובמצוות סוכה הקב"ה אומר צא מדירת קבע, וע"ז אפשר לבוא בטענה ולומר, הרי למדנו "כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה, חוץ מצא",**

לפיכך, מכיוון ויכלנו לפטור עצמנו בטענה, מלצאת, לכן אין כאן בקשת שכר על קיום המצוה, אלא בקשת שכר, על שלא באנו בטענה זאת.

יב, הג"ר שלמה קלוגר מבאר ע"י מעשה שהיה טעם למצוות סוכה

איתא בגמרא (תענית כ"ד ע"ב) **ההוא גברא דאיחייב נגדא בבי דינא דרבא, נגדיה רבא ומית, אשתמע מילתא בי שבור מלכא, בעא לצעורי לרבא,**

אמרה ליה איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא לברה, לא ליהוי לך עסק דברים בהדי יהודאי, דכל מאן דבעיין ממרייהו יהיב להו, אמר לה, מאי היא, בעיין רחמי ואתי מיטרא, אמר לה, ההוא משום דזימנא דמיטרא הוא, אלא לבעו רחמי האידנא בתקופת תמוז וליתי מיטרא, שלחה ליה לרבא, (דרחמא ליה לרבא, רש"י), כוין דעתך, ובעי רחמי דליתי מיטרא, בעי רחמי ולא אתי מיטרא,

אמר לפניו, רבונו של עולם, (תהלים מ"ד ב') "אלקים באזנינו שמענו, אבותינו ספרו לנו, פועל

סוכות-שמחת תורה תשפ"ז

פעלת בימיהם בימי קדם", ואנו בעינינו לא ראינו, אתא מיטרא, עד דשפוך מרזבי דצפורי לדיגלת,

אתא אבוה איתחזי ליה בחלמיה, ואמר ליה, מי איכא דמיטרח קמי שמיא כולי האי, ואמר ליה, שני דוכתיך, (אל תשכב במטתך הלילה, רש"י), שני דוכתיה, למחר, אשכחיה דמרשם פורייה בסכיני, (רש"י, שרצו שדים להורגו, וחתכו את מטתו), ע"כ,

השווה הגאון מעשה זה לימים הנוראים וסוכות

כתב הגאון ר' שלמה קלוגר מבראד ז"ל, עפ"י דברי הגמרא הנ"ל, (מובא בספר פרדס יוסף, פרשת אמור, (עמוד רצ"א),

וראיתי טעם נכון לסוכות, דמוכח מזה דמי שטרח קמי שמיא יותר מדאי ראוי לירא ממזיקין, וצריך לשנות מקומו, כן בימים נוראים שהטרחנו בוראינו בתפילה, יתר מדאי, יש ג"כ לירא מפני מזיקין, וצריך לשנות מקומו, לכן צוה הקב"ה לצאת מבית לסוכה, ודפח"ח, ע"כ,

נראה לומר עפ"י טעם נכון זה, דלפיכך הקפידו כל כך על שינה בסוכה.

יג, נטילת האתרוג אפשר שהוא לתקן חטאו של אדם הראשון

כתיב (בראשית ב' ט') "ויצמח ה' אלקים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע",

איתא בגמרא (תענית כ"ט ע"ב) **כתיב** (בראשית כ"ז כ"ז) "ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'", אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב כריח שדה של תפוחים,

כתבו התוספות (תענית כ"ט ב') - "מ תפוחים כריח אתרוגים, וכ"כ כתבו התוס' (שבת פ"ח ע"א) דתפוח היינו אתרוג,

איתא במדרש (בראשית רבה פרשת בראשית פרשה טו סימן ז) **כתיב כי טוב "העץ" למאכל, אמרת צא וראה איזהו אילן שעצו נאכל כפריו, ואין את מוצא אלא אתרוג, מבואר, דעץ שאכל אדם הראשון היה אתרוג,**

תיקון לחטאו של אדם הראשון ע"י האתרוג

אפשר לומר, דאדם הראשון כשאכל האתרוג בניגוד לציווי השי"ת, עשה זאת "למען דעת", כמ"ש ועץ "הדעת" טוב ורע,

ולתקן זה נוטלים האתרוג, "למען דעת" כל עמי הארץ, כי אנו מצווין לעשות אך ורק את רצון הבורא, ואין עוד מלבדו.

יד, לך אל נמלה עצל מכוון אל משבח אני את העצלנים בחג

איתא בגמרא (סוכות כ"ז ע"ב) **א"ר אליעזר משבח אני את העצלנים בחג,**

פרפראות פאר

כתיב (משלי ו' ו'), "לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם",

איתא בזוה"ק (אמור דף ק"ג), דהסוכה הויא צילא דמהימנותא, ומבואר בזוהר (פרשת פנחס דף ר"ל ע"א) פירוש שיושבים בצל האמת והאמונה,

מצינו את האמת אצל הנמלה וזה יש לעצל ללמוד בחג האמת

יש לבאר לך אל נמלה עצל, שהעצל ילך אל הנמלה ויחכם ממנה את האמת שיש בנמלה,

ומצינו בנמלה את האמת שבה ע"י צל דייקא,

איתא בגמרא (חולין נ"ז ע"ב) אמרו עליו על רבי שמעון בן חלפתא שעסקן (חוקר) בדברים היה, מאי עסקן בדברים, א"ר משרשיא, כתיב (משלי ו' ו') "לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם", אשר אין לה קצין שוטור ומושל תכין בקיץ לחמה, אמר, איזיל איחזי אי ודאי הוא דלית להו מלכא, (ביקש לחקור אם נכון הדבר שאין לנמלה מלך),

אזל בתקופת תמוז, פרסיה לגלימיה, (פרס בגדו לעשות צל) אקינא דשומשמני, (על קן הנמלים) וברש"י הנמלים - אוהבים צל ושונאים חום), נפק אתא חד מינייהו (יצא אחד הנמלים) אתנח ביה סימנא, (נתן בו רבי שמעון בן חלפתא סימן) על, אמר להו נפל טולא, (הנמלה נכנסה חזרה לקן ואמרה לנמלים שיש בחוץ צל) נפקו ואתו, דלייה לגלימיה, נפל שמשא, (כשיצאו הנמלים הרים את בגדו וחזרה השמש) נפלו עליה וקטליה, (הנמלים הרגו את אותה הנמלה על כך ששיקרה אותם), עי"ש בהמשך המעשה,

מבואר, עד כמה יש אצל הנמלה את מידת האמת, וזאת למידים ע"י המעשה מהצל,

וע"ז יש לומר, משבח אני את העצלנים בחג, יבואו העצלנים בחג הזה שהוא צילא דמהימנותא צל האמת, וילמדו מהנמלה את מידת האמת שלמידים מהצל.

טו, בסוכות יש לחפש את האמת ואות ו' הוא אות האמת

איתא בזוהר, (ויקרא חלק ג' דף ב' ע"א), בפתח דברי הזוהר לחומש ויקרא, (ויקרא א' א') **ויקרא אל משה, כתב הזוהר**,

כתיב, (ישעיה ז' י"א) שאל לך אות, אות ממש, דכלהו הוו נטלין ברזא דאתוון, (שכולם היו מתנהגים בסוד צירופי האותיות), וכן ברחב מה כתיב (יהושע ב' י"ב) ונתתם לי אות אמת, דא אות ו', דדא אקרי אות אמת, ואי תימא שאר אתוון לאו אינון אמת, אין, אלא אות דא אות אמת אקרי, ע"כ,

מבואר, דאות וא"ו, היא הנקראת אות האמת.

לפי"ז יש לבאר, למה בכל התורה הכתיב סכה הוא בלי ו', י"ל משום שסוכות הוא זמן לחיפוש אחר האמת שהוא האות ו'.

סוכות-שמחת תורה תשפ"ז

טז, הקיתון ששפך רבו על פניו אפשר שהוא הכוס שמזג לרבו בניסוך המים

איתא בגמרא, (סוכה כ"ח ע"ב), ירדו גשמים, מאימתי מותר לפנות וכו', משלו משל למה הדבר דומה לעבד שבא למזוג כוס לרבו, ושפך לו קיתון על פניו, ע"כ,

איתא בגמרא (ראש השנה ט"ז ע"א) מפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג אמר הקדוש ברוך הוא נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה, ע"כ,

אפשר לפרש, כי מזיגת כוס לרבו הוא, המים של ניסוך המים, שהם באים כדי שיתברכו הגשמים, ואם ירדו בחג, אינם גשמי ברכה,

וע"ז אמר, שאותם המים שבאתם למזוג כוס לרבו, בניסוך המים, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה, אותם המים שפך לו חזרה, שאינם גשמי ברכה בחג.

יז, ארבע מינים מעכבין זה את זה יד וראש אין מעכבין והם דין אחד

תירוצ נאה בקושית הרמב"ם

איתא בגמרא, (מנחות כ"ז ע"א) ד' מינים שבלולב מעכבין זה את, ופירש הרמב"ם בפירוש המשניות שם, ודע, שאם יש ברשותו ד' מינים שבלולב, יכול ליטול אותן אחד אחד, ויוצא בהן ידי חובתו. והעיקוב הוא רק אם אין בידו את הד' מינים, אבל אם יש בידו ולקח אחד אחרי השני אינו מעכב,

איתא בגמרא (מנחות ל"ח ע"א), תפלה של יד אינה מעכבת את של ראש, ושל ראש אינה מעכבת את של יד,

ופירש הרמב"ם בפיה"מ שם, ומה שאמרו תפלה של יד אינה מעכבת של ראש, על מנת שיהיו אצלו שתיהן, אבל אם אין אצלו אלא של ראש או של יד, אז אין מותר לו להניחה עד שיעשה האחרת, והוא כן מעכב, רק אם שתיהם בידו והניח אחד אחר השני, אז אינו מעכב,

קושיית הרמב"ם בשינוי הלשון בגמרא כשאין הבדל הלכתי בדינים

אבל יש לך להקשות, על הבדל הלשון במשנה, בין ארבעה מינים, שכתב שמעבבין, לבין תפילין שכתב שאין מעכבין, מכיוון ובשניהם הדין הוא, כי העיכוב הוא רק כאשר אין לו את כל המינים, או את שני התפילין, אבל כאשר יש לו את שני התפילין, או את כל המינים אינם מעכבין, ומתיר עיי"ש.

תירוצ לקושיית הרמב"ם ע"ד הדרוש

איתא בגמרא (ברכות ו' ע"ב) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, אלו התפילין, כי

פרפראות פאר

התפילין מביאים **שיראו עליך את שם ה', ויראו ממך**,

בארבעת המינים נאמר, **ולידע איך שמך נקרא עלי, ויראו מגשת אלי**, שגם ארבעת המינים מביאים, **שיראו עליך את שם ה' ויראו ממך**,

אך ההבדל הוא, שבארבעת המינים, נאמר **תקרב אחד אל אחד והיו לאחדים בידי, ולידע איך שמך נקרא עלי ויראו מגשת אלי**, כלומר, רק כאשר כולם יחד רק אז יודעים איך שמך נקרא עלי, ולכן אמרה המשנה, **מעכבין זה את זה**,

משא"כ בתפילין, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' וכו', אמרו חז"ל **אלו תפילין שבראש**, כי מספיק רק תפילה אחת כדי לידע **איך שמך נקרא עלי**, ולכן אמרה המשנה הלשון **אין מעכבין זה את זה**.

יח, הושענא אום נצורה נקט השבת בלשון נצורה דייקא

בתפילת הושענות לשבת, נאמר, **אום נצורה כבבת**, בוננת בדת נפש משיבת. גומרת הלכות שבת,

יש להבין, מדוע נקט הפייטן את שמירת השבת, כאן בהושענות, בלשון **"נצורה"**, **דייקא**,

אפשר לומר, מכיוון **דבשבת** אין נוטלים את **ארבעת המינים**, וכדי להזכיר בהושענות את **ארבעת המינים**, אומרים בלשון **"נצורה"**, משום **שבארבעת המינים** אנו מוצאים את הלשון **נצורה**, **כדלקמן**,

איתא במדרש (ויקרא רבה פרשה ל' פסקה י"ד) רבי מני פתח, **כתיב** (תהלים ל"ה), **"כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך"**, לא נאמר פסוק זה אלא בשביל **לולב**,

השדרה דומה לשדרה של אדם,

וההדס דומה לעין,

וערבה דומה לפה,

והאתרוג דומה ללב,

אמר דוד, אין בכל האיברים גדול מאלו שהן שקולין כנגד כל הגוף, **הוי כל עצמותי תאמרנה**, ע"כ,

בכל אלו הארבעה, מצינו הלשון **נצורה**,

הדס דומה לעין, ומצאנו, **יצרנהו כאישון עינו** (דברים ל"ב),

ערבה דומה לפה, ומצאנו, **נצור לשונך מרע** (תהילים ל"ד),

אתרוג דומה ללב, ומצאנו, **מכל משמר נצור לבך** (משלי ד' כ"ג),

לולב דומה לשדרה של אדם, ומצאנו, **שהשדרה של אדם דומה ללולב**, כדלהלן,

סוכות-שמחת תורה תשפ"ז

כתיב (שיר השירים ז' ח'), **זאת קומתך דמתה לתמר, כתב רש"י**, ראינו נוי קומתך בימי **נבוכדנצר**, שכל האומות היו כורעות ונופלות לפני הצלם, ואת עומדת מולו **בקומה זקופה כתמר הזה**. ע"כ,

ובנבוכדנצר מצינו הלשון **נצור**, בפסוק שאומר הנביא (נחום ב' ב'), **עלה מפּיץ על פּניך נצור מצורה**, וברש"י, **נצור מצורה**, **נבוכדנצר** מלך בבל, שהוא צר עליו. א"כ **נצור מצורה** הוא **נבוכדנצר**,

מבואר, למה נקט הפייטן בהושענות של שבת, בלשון הושענא **אום נצורה** דייקא. שכל הדי' מינים מרומזים בלשון **נצור**.

יט, ביאור בהושענא לשבת ממתנת עד כלות השבת

יש לשאול, בודאי צריך להמתין עד כלות השבת, אלא מה יחלל שבת,

יש לפרש על דרך יהא חלקי

איתא בגמרא (שבת דף ק"ח עמוד ב), ואמר רבי יוסי, יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בצפורי.

כתב רש"י ממכניסי שבת בטבריא - מפני שהיא עמוקה, ומחשכת מבעוד יום, וסבורין שחשכה, **וממוציאי שבת בצפורי** - שיושבת בראש ההר, ובעוד כשהחמה שוקעת נראית שם אור גדול, ומאחרין לצאת.

והכי יש לפרש, **ממתנת עד כלות השבת**, עד שתצא השבת בצפורי, אפילו אם אינו נמצא שם.

כ, רמז יש לג' פעמים בשנה שנוהגין לאכול קרעפלעך

כתיב (ישעיה נ"ח ה' הפטרת יו"כ) **"הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכך כאגמן ראשו ושק ואפר יציע"** וגו' **"ומבשרך לא תתעלם"**

אפשר לומר רמז לאכילת קרעפלעך, (הנקרא כיסונים) דוקא בימים של **עיו"כ**, **פורים**, **והושע"ר**,

משום שקרעפלעך עשויים ע"י **בשר נעלם מן העין**, ומצינו שלפני הפסוק **ומבשרך אל תתעלם**, **כתיב יום ענות אדם נפשו**, **הלכך כאגמן ראשו**, **ושק ואפר יציע"**,

יום ענות, הרמז ליום כיפור,

הלכך כאגמן, רמז **להושענא רבה**, כדאיתא, (סוכה מ"ה ע"א), ילקוט שמעוני תהלים - פרק ק"ח - רמז (תתעו). שנו רבותינו מורביות של ערבה מביאין וזוקפין אותם בצדי המזבח וראשיהם **כפופים** על גבי מזבח.

שק ואפר יציע, הרמז לפורים.

כא, דברים נוראים מהזהר הקדוש להושענא רבה ושמיני עצרת

איתא בזהר (חלק ג דף ל"ב ע"א) האי יומא בשפון תליא, (זה היום הושענא רבה, תלוי בתיקון הדיבור), בהאי יומא פקיד מלכא למיהב פתקין לסנטירא, (בזה היום מצווה המלך לתת את פסקי הדין להשוטר המוציא את פסקי הדין לפועל), ומסתיימי דינין, (ומסתיימים הדינים, ואין עוד פתחון פה למקטרג לקטרג), **ואסתייס לישנא בישא מעלמא**, (ואז נסתם הלשון הרע והקטרוג של הס"מ המקטרג על העולם), ביומא קדמאה דירחא, (ביום הראשון של חודש תשרי), שירותא דדינא הוא, (אז הוא תחילת הדין), **וסיומא הוא בהאי יומא**, (והסיום הוא בזה היום של הושענא רבה),

תא חזי, (בא וראה), ביומא דא, (ביום הזה של הושענא רבה), שלמין ומסתיימי עמין, (מסיימים אומות העולם), ברכאן דילהון, (את קבלת הברכות שלהם, שקיבלו ע"י השבעים פרים, שהקריבו עליהם בשבעת ימי חג הסוכות), ושראן בדינא, (ומעתה הם מתחילים בהנהגת הדין), **וישראל ביומא דא**, (אבל ישראל ביום הזה), מסיימי דינין דלהון, (מסיימים את המשכת ונתינת הדינים למלכות), **ושראן בברכתא**, (ועתה הם מתחילים בקבלת הברכות),

דהא ליומא אחרא, (כי ליום האחר שהוא שמיני עצרת), **זמינין לאשתעשעא במלכא**, (הם מוזמנים להשתעשע עם המלך ב"ה), **לנטלא מניה**, (כדי לקבל ממנו), **ברכאן לכל שתא**, (ברכות לכל ימות השנה),

ובהוא חדוותא, (ובאותה השמחה), **לא משתכחי במלכא**, (לא נמצאים עם המלך), **אלא ישראל בלחודיהו**, (אלא ישראל בלבדם), **ומאן דיתיב עם מלכא**, (ומי שיושב עם המלך),

ונטל ליה בלחודיה, (והמלך לוקח אותו לבדו לשבת עמו), **כל מה דבעי**, (כל מה שהוא רוצה), **שאיל ויהיב ליה**, (שואל ומבקש, וניתן לו מבית המלך), ועל דא כתיב (ועל זה כתוב), (מלאכי א' ב') **אהבתי אתכם אמר ידו"ד וגו'**,

עפ"י דברים נשגבים אלו, ניתן לפרש הפסוקים,

כתיב (תהילים ל"א כ'), **"מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, פעלת לחסים, בך, נגד בני אדם, תסתירם בסתר פניך, תצפנם בסכה מריב לשנות"**,

"טובך יש לרמז, שהם ימים מט"ו תשרי עד כ"ב תשרי, וזהו טו-בך, ויש כאן רמז ליו"ט שני של גלויות, כמבואר לגבי פסח ושבעות שיש רמז ליו"ט שני,

"אשר צפנת ליראיך", הכוונה **לסוכות**, כמ"ש הכתוב, **תצפנם בסכה**,

"פעלת", הכוונה שניתן **לפעול** ישועות,

"לחוסים", לאלה **החוסים עם המלך**,

"ב"ך", **בכ"ב בתשרי**, שהוא **שמיני עצרת**, כמ"ש בזהר דלעיל,

ועפ"י הזהר אפשר לבאר גם הכתוב, (שיר השירים פרק א') **"הביאני המלך חדריו, נגילה ונשמחה, ב"ך"**,

כב, ביאור בג' אופנים אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון איך בא לרבות

כתיב (פרק ט"ז ט"ו) שבעת ימים תחג לה' אלקיך במקום אשר יבחר ה' כי יברכך ה' אלקיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידך **והיית אך שמח**:

איתא בגמרא (סוכה דף מח עמוד א) תנו רבנן: והיית **אך שמח לרבות** לילי יום טוב האחרון.

כתב במהר"ץ חיות (סוכה דף מח עמוד א) "והיית אך שמח" לרבות לילי יום טוב אחרון. **הכל תמהו** דהרי אכין ורקין מיעוטין הם, וכאן דריש לרבות,

ותירץ החת"ס סופר, ובמהר"ץ חיות כתב בשם הגאון החסיד **מהר"א מווילנא** שמעתי דבאמת בימי יום טוב של חג הראשונים היה מצות **סוכה ולולב ושמחה** וכאן נאמר **אך שמח**, היינו **מיעוט** דרך שמחה ולא סוכה ולולב, והיינו יום טוב האחרון דאין שמה רק שמחה ותו לא, וא"כ מוכח **לרבות** דשמחה נוהג עכ"פ, אבל לעולם אך מיעוטא ונכון. ועיי' שם אפרים למורי מהר"ז מרגליות ז"ל פ' ראה,

עוד יש לבאר אך שמח שבא לרבות, והלא אך מיעוט הוא

וכך יש לומר, **המיעוט**, הוא מיעוט אכילה ושתייה, כאשר יתבאר להלן,

הריבוי, הוא שגם ביו"ט אחרון של חג, ששם נאמר **עשו לי סעודה קטנה**, (כדאיתא בגמרא) גם שם יש **להמעיט** באכילה ושתייה,

איתא בגמרא (סוכה דף נה עמוד ב) הני שבעים פרים כנגד מי - כנגד **שבעים אומות**. פר יחידי למה - כנגד **אומה יחידה**.

משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו: עשו לי סעודה גדולה. **ליום אחרון** אמר לאוהבו: **עשה לי סעודה קטנה**, כדי שאהנה ממך. אמר רבי יוחנן: אוי להם לגויים שאבדו ואין יודעין מה שאבדו, בזמן שבית המקדש קיים - מזבח מכפר עליהן, ועכשיו מי מכפר עליהן, ע"כ,

מיעוט אכילה ושתייה בחג

איתא בגמרא (סוכה דף מה עמוד ב) כל העושה איסור לחג באכילה ושתייה - מעלה עליו הכתוב כאילו **בנה מזבח והקריב עליו קרבן**, שנאמר (תהלים קי"ח כ"ז) **אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח**.

ונטל ליה בלחודיה, (והמלך לוקח אותו לבדו לשבת עמו), **כל מה דבעי**, (כל מה שהוא רוצה), **שאל ויהיב ליה**, (שואל ומבקש, וניתן לו מבית המלך), ועל דא כתיב (ועל זה כתוב), (מלאכי א' ב') **אהבתי אתכם אמר ידו"ד וגו'**,

מבואר, כי מה שאמרו חז"ל בגמרא לגבי השמחה של עם ישראל ללא שאר העמים הוא בסעודה קטנה, בזוהר לא מוזכר **סעודה רק שמחה בלבד**, ואפשר שהוא ע"ד שביארנו,

כג, צילא דמהימנותא הוא ההכנה לחלק התורה בשמחת תורה

ע"ד אין לאדם חלק בתורת משה עד שנאמין, וע"ד תן חלק לשבעה וגם לשמונה

כל דבר שבא באופן קבוע, נראה שהוא בא בדרך הטבע, כגון, השמש שזורחת בכל יום בדרך קבע, דבר זה הופך להרגל,

וההרגל נעשה טבע אצל בני אדם, שטועים וחושבים שזהו מנהגו של עולם וזהו טבעו של עולם, אך חלילה לאיש ישראל מחשוב כדבר הזה, כידועים הם דבריו הנוראים של הרמב"ן, שהם נר לרגלינו ואור לנתיבותינו,

כתב הרמב"ן (פרשת בא, פרק י"ג פסוק ט"ז) **שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו, עד שנאמין בכל דבריו ומקרינו, שכלם נסים, אין בהם טבע, ומנהגו של עולם,**

לפיכך הסוכה שיש בה יציאה מן הקבע אל הארעי, היא זו שמסמלת את האמונה הטהורה, שכל דבר הוא ארעי ונס מחודש, ואין שום דבר של קבע בעולם, ולכן נקראת הסוכה **"צילא דמהימנותא"**

ביאור בדברי הרמב"ן שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו וכו'

בשמחת תורה, שאדם בא לקחת חלק בתורת משה רבינו, זה אחרי שבעת ימי הסוכה, **צילא דמהימנותא**, שבהם אנו רוצים לזכות לאמונה הטהורה ששום דבר אינו בדרך קבע ומנהגו של עולם, ואז אפשר לבוא ולקחת חלק בתורת משה רבינו, כמ"ש הרמב"ן, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו, **שזהו בשמחת תורה**,

עד שנאמין, בכל דבריו ומקרינו, שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, **שזהו בחג הסוכות**,

ביאור הכתוב תן חלק לשבעה וגם לשמונה

איתא במדרש (קהלת רבה יא ב') **כתיב** (קהלת פרק י"א ב') **"תן חלק לשבעה וגם לשמונה"**, ר' לוי אמר תן חלק לשבעה אלו ז' ימי הסוכה, וגם לשמונה (במדבר כ"ט) **"ביום שמיני עצרת"**, ע"כ,

כתב המהרש"א כל העושה איסור לחג באכילה כו' לפרש"י לשון איסור לא ידעתי לפרש ולולי פירושו נראה דאיסור כמשמעו שעושה לו איסור וגדר במצות אכילה ושתיה בחג דהיינו **שלא לאכול אכילה גסה** ושלא ישתכר יותר מדאי שאינו לש"ש והרי אותו מותר שלא אכל ושתה נחשב לו כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן ועד"ז אמרו בפ' הרואה פתח במזבח וסיים בשלחן מה מזבח מכפר אף שלחן מכפר כו' כמפורש בחידושנו (בבא בתרא ס' ע"ב)

מהרש"א בבא בתרא דף ס עמוד ב ואמרין פרק הרואה המאריך על שלחנו מאריכין לו ימיו ושנותיו דלמא אתי עניא ויהיב ליה דכתיב המזבח ג' אמות וכתיב וידבר אלי זה השלחן וגו' פתח במזבח וסיים בשלחן, יש לפרש לדעת ר"י מה שמשייר כל איש ואיש ומחסר משלחנו הוא תחת הקרבת המזבח,

מבואר, כי מה שממעט באכילה הוא זה שכאילו בנה מזבח, לפי"ז **יש לפרש** והיית אך שמח לרבות, המיעוט באך הוא מיעוט אכילה ושתיה, **והריבוי**, שגם אם נאמר עשו לי סעודה, יש למעט באכילה ושתיה,

ע"ד הזוה"ק השמחה ביו"ט אחרון שלא בסעודה

דהכי איתא בזוהר (חלק ג דף ל"ב ע"א) **האי יומא בשפון תליא**, (זה היום הושענא רבה, תלוי בתיקון הדיבור), **בהאי יומא פקיד מלכא למיהב פתקין לסנטירא**, (בזה היום מצווה המלך לתת את פסקי הדין להשוטר המוציא את פסקי הדין לפועל), **ומסתתימי דינין**, (ומסתתימים הדינים, ואין עוד פתחון פה למקטרג לקטרג), **ואסתתיים לישנא בישא מעלמא**, (ואז נסתם הלשון הרע והקטרוג של הסי"מ המקטרג על העולם), **ביומא קדמאה דירחא**, (ביום הראשון של חודש תשרי), **שירותא דדינא הוא**, (אז הוא תחילת הדין), **וסיומא הוא בהאי יומא**, (והסיום הוא בזה היום של הושענא רבה),

תא חזי, (בא וראה), **ביומא דא**, (ביום הזה של הושענא רבה), **שלמין ומסתתימי עמין**, (מסיימים

אומות העולם), **ברכאן דילהון**, (את קבלת הברכות שלהם, שקיבלו ע"י השבעים פרים, שהקריבו עליהם בשבעת ימי חג הסוכות), **ושראן בדינא**, (ומעתה הם מתחילים בהנהגת הדין), **וישראל ביומא דא**, (אבל ישראל ביום הזה), **מסיימי דינין דלהון**, (מסיימים את המשכת ונתינת הדינים למלכות), **ושראן בברכתא**, (ועתה הם מתחילים בקבלת הברכות),

דהא ליומא אחרא, (כי ליום האחר שהוא שמיני עצרת), **זמינין לאשתעשעא במלכא**, (הם מוזמנים להשתעשע עם המלך ב"ה), **לנטלא מניה**, (כדי לקבל ממנו), **ברכאן לכל שתא**, (ברכות לכל ימות השנה),

ובהוא חדוותא, (ובאותה השמחה), **לא משתכחי במלכא**, (לא נמצאים עם המלך), **אלא ישראל בלחודיהו**, (אלא ישראל בלבדם), **ומאן דיתיב עם מלכא**, (ומי שיושב עם המלך),

פרפראות פאר

וכך יש לפרש הפסוק הנדרש במדרש "תן חלק"
זה החלק בתורת משה רבינו, כדאיתא (אבות ה' כ'), **תן חלקנו בתורתך**,

"לשבעה" אלו ז' ימי הסוכה, שבהם יש לנו את הזכייה לצאת מן הקבע ולזכות לאמונה אמיתית,

"וגם לשמונה" זהו "ביום שמיני עצרת" (במדבר כ"ט), שבו באים לקחת חלק בתורת משה, וזהו תן חלק לשבעה וגם לשמונה.

כד, ואמר ביום ההוא לפני ההקפות וביאור כל אחד ואחד מראה באצבעו

איתא בגמרא (תענית ל"א ע"א), עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים, והוא יושב ביניהם בגן עדן, וכל אחד ואחד מראה באצבעו, שנאמר (ישעיהו כ"ה ט') "ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו. ע"כ,

טעם למה שאומרים באתה הראת לפני ההקפות (ישעיהו כ"ט ה') "ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו". **משום שהקב"ה הולך לעשות מחול לצדיקים בהקפות**. ויש לומר במחול זה "הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו".

ביאור מראה באצבעו ע"ד המהרש"א

איתא בגמרא (קידושין ל' ע"א), תנו רבנן, "ושננתם" שיהו דברי תורה מחודדים בפיך, שאם ישאל לך אדם דבר, אל תגמגם ותאמר לו, **אלא אמור לו מיד**, שנאמר, אמור לחכמה אחותי את וגו', ואומר, **קשרם על אצבעותיך** כתבם על לוח לבך, ע"כ,

כתב המהרש"א (קידושין ל' ע"ב ד"ה קשרם על אצבעותיך), כמה קראי מקמיה דהאי קרא כתיבי שם קשרם על גרגרותיך גוי קשרם על

לבך גוי אבל מהאי קרא דמייתי משמע ליה דתהא **רגיל ושגור בידך כל כך** שתוכל להבין בהם בלי דיבור גם **ברמיזות יד ואצבע** דהיינו **קשרם על אצבעותיך**, עכ"ל המהרש"א,

מבואר, שכאשר הדבר ברור כל כך הוא מובן ע"י **רמיזת יד ואצבע**, כך אפשר לפרש, וכל אחד ואחד מראה באצבעו, הנה אלקינו זה וגו', ומשום שהדבר כל כך ברור שזה אלוקינו, אפשר להראותו באצבעו.

עוד יש לומר, שיהיו הדברים ברורים לך ילפינן מושננתם, שהוא פרשת שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד, וכשם שבא ללמד נמצא למד. שיהיה ברור לך ה' אחד.

סוכות-שמחת תורה תשפ"ז

כה, נגילה ונשמחה, נגיל ונשיש כי היא לנו עוז ואורה, ההבדל בין גיל לשמחה

כתיב (ישעיהו פרק כה פסוק ט) "ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו"

בפיוט שישו ושמחו בשמחת תורה וכו', נגיל ונשיש בזאת התורה, כי היא לנו עוז ואורה:

ההבדל בין גיל לשמחה

כתב המלבי"ם (ישעיהו פרק כה פסוק ט) **נגילה ונשמחה**. כבר בארתי למעלה (ט"ו י') **ההבדל בין שמחה וגיל**, גיל הוא מה שיגיל האדם על בשורה שנתחדשה לו, כמו המוצא מציאה וכדומה, ושמחה היא שמחת הלב התמידית בעת טוב לו,

יש לומר, כי קודם ההקפות אומרים הפסוק נגילה ונשמחה והפזמון נוסד בלשון גיל, כי הוא על מה שיגיל האדם על בשורה שנתחדשה לו כמו המוצא מציאה, וכך יש לנו לשמוח על התורה כמי שנתחדשה לנו מחדש,

עוז לו בד רמז לשמחת תורה

יש לרמז "אשרי אדם עוז לו בד" אין עוז אלא תורה" (ביצה כ"ה, זבחים קט"ז) **"ב"ך** מרמז לשמחת תורה שהוא **בכ"ב** בתשרי.

כו, הושענא למען ציר עלה ונתעלה ברכב וסוסי אש ביאור מבעל דברי שאול

כתב בספר דברי שאול ממוהר"ר שאול יוסף **נתנזון** זצ"ל (חלק הדרשות, ד"ה, נראה עפ"י מ"ש במלכים ב' ב'), מה שאמר בהספד על אביו מוהר"ר ארי' לייבוש נתנזון, (ביום א' פר כי תשא תרל"ג בעיר לבוב), דברים ששמע מאביו, על הכתוב (במלכים ב' ב') שאמר אליהו הנביא לאלישע, "ויהי נא פי שנים ברוחך אלי, אם תראה אותי לוקח מאתך",

ביאור נפלא ויסוד מוסד בדברי הדברי שאול

וכך כתב, כתיב (מלכים ב' פרק ב'), "ויהי כעברם ואליהו אמר אל אלישע, שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך, ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי,

ויאמר, הקשית לשאול, אם תראה אותי לקח מאתך, יהי לך כן, ואם אין, לא יהיה, ויהי המה הלכים הלך ודבר, והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם, ויעל אליהו בסערה השמים, ואלישע ראה והוא מצעק, אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, ולא ראהו עוד ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים",

והנה ביאור הפסוק הלז שמעתי מכבוד אבי מורי הרב הגאון ז"ל הכ"מ שביאר, שהכתוב מעיד על גודל חכמת אלישע, שהנה, מי שרואה רכב אש וסוסי אש, מה מאד יתפעל לב אנושי ולא ירגיש כלל בשום דבר, אבל אלישע, אף שראה זאת, לא

נתפעל מכל זה רק מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, שהרגיש בחסרון, עכ"ל, וזהו אם תראה א-ו-ת-י, ולא את רכב האש וסוסי האש, שהאדם מתפעל מזה, עכ"ד,

מבואר, שחכמתו היתה שלא היה נתפעל ממה שראה רכב אש וסוסי אש, רק את רבו אליהו היה רואה, ולפיכך זכה לפי שניים ברוח, ולפיכך נאמר עלה ונתעלה, שהוא פי שניים,

ביאור במה שצעק אבי אבי רכב ישראל

נראה לי לומר עוד, דלפיכך כינה אלישע את אליהו רכב ישראל ופרשיו, לומר שלא היה מתפעל מהרכב אש, וסוסי אש, אלא, אתה הוא בעבורי רכב ישראל ופרשיו.

כז, הושענא דגן מדלקת הושענא הון ממארה

איתא בגמרא (ברכות דף כ עמוד ב) אמר ליה רבינא לרבא, נשים בברכת המזון, דאורייתא או דרבנן, למאי נפקא מינה - לאפוקי רבים ידי חובתן. אי אמרת דאורייתא, אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא, אלא אי אמרת דרבנן, הוי שאינו מחוייב בדבר, וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן. מאי? תא שמע, באמת אמרו: בן מברך לאביו, ועבד מברך לרבו, ואשה מברכת לבעלה; אבל אמרו חכמים, תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו. אי אמרת בשלמא דאורייתא, אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא, אלא אי אמרת דרבנן, אתי דרבנן ומפיק דאורייתא, ולטעמך, קטן בר חיובא הוא? אלא, הכא במאי עסקינן - כגון שאכל שיעורא דרבנן, דאתי דרבנן ומפיק דרבנן, ע"כ,

יש לבאר, מהאי טעמא לא יאכל האדם שיעור דאורייתא, ויש לומר, שמא נפלה דלקת בדגן, ואוכלו מצומצם, ועל כן אכל פחות מכשיעור, ואז מברכין עליו,

בכך יש לבאר, הושענא דגן מדלקת, ואז יאכל שיור דאורייתא, וינצל מהון ממארה, כמ"ש תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו,

כח, השם הקפה בש"ת מבואר ע"י מעשה העני שקיבל בהקפה

מעשה בעני הילך ולבוש בלויי סחבות שכל רכושו בעגלה המסתרכת לפניו, מאכלו משיירי מטבח הישיבה, ובהתקרב החג לרש אין כל,

ויהי היום, והעני עובר ליד הצרכניה השכונתית, ולפתע יוצא אליו בעל החנות וקורא לו, בא היכנס וקח לך לכבוד החג מכל טוב, עומד לו העני תמה, אבל אין בידי פרוטה לפרוטה שאוכל לשלם, אומר לו בעל הבית, אתה עכשיו תיקח בהקפה, ולאחר החג יהיה סיפק בידך ללכת

ולחפש לך איזה עבודה כל שהיא שתוכל להתפרנס הימנה, וכך תוכל לשלם, באין גבול לשמחתו של העני, החל להודות ולשבח להשי"ת שכך זימן לידו, ובעיקר שמחתו היתה בכך שהחנווני בעל הבית סומך עליו ונותן לו בהקפה בתקווה שלאחרי החג יעשה את המוטל עליו בכדי שיוכל לשלם לבעה"ב,

שמחת החג שהיתה לעני באותו חג אין מילים שיוכלו לתאר, כעבור ימי החג, היה העני נמנע מלהראות אל בעל הבית, מכיוון ועדיין לא השיג את המעות שיש עליו לשלם לבעל הבית, אבל היה נחוש בדעתו לצאת ולמצוא איזה מלאכה שתוכל מעט לפרנסו, כי הרי בעה"ב סמך עליו ונותן לי בהקפה והאמין שאחרי החג אעשה את שלי, וכך עשה חיפש ומצא כמ"ש יגעת ומצאת, ולאחר שהרויח כמה פרוטות וירא כי טוב, הרי מצא לו דרך חדשה, עד שהסיר מעליו את בגדי עניותו ויהי כאחד האדם, ע"כ

על פי מעשה זה אפשר לפרש את הלשון הקפה

אנחנו עניים בדעת התורה והחכמה, ובא בעה"ב בשמחת תורה ונותן לנו תורה בהקפה, וסומך עלינו שנבוא לשלם לו על מה שנתן לנו בהקפה וסומך שנתחיל לעסוק בתורתו, שלא נהיה עניי דעת,

איך נהיה כפויי טובה, ולא ניקח את עצמנו מיד אחרי החג למצוא דרך איך להשיב לבעה"ב על גמולו הטוב, בעיקר ע"כ שסומך ונותן לנו את התורה בהקפה,

בכך נתבאר כפתור ופרח מהו הלשון הקפה בשמחת תורה, שאז הוא התחלת התורה מחדש וגם עני בדעת יכול לבוא ולהצטרף.

כט, על הסלע הך ויצאו מים, איך הזכיר

חובת משה רבינו, כזכות

בתפילת גשם, זכור, משוי בתיבת גמא מן המים. נמו דלה דלה והשקה צאן מים. סגולת עת צמאו למים. על הסלע הך ויצאו מים, בצדקו חון חשרת מים,

וקשה, למה היה מזכיר הפייטן את הכאת הסלע, שלכאורה נראה שהיה זה חובה ולא זכות, ואמר, בצדקו חון חשרת מים,

וצריך לבאר הענין, עפ"י הא דאיתא בגמרא (סוטה ט"ז ע"א), דרש ר' חנינא בר פפא מאי דכתיב (תהלים ל"ג א') "רננו צדיקים בה' לישרים נאווה תהלה, אל תקרי נאווה תהלה, אלא נוה תהלה זה משה, ודוד, שלא שלטו שונאיהם במעשיהם",

איתא במדרש, (מצאתי בפרשת דרכים, בדרוש השמיני עמוד צ"ח בד"ה עוד נקדים), אלמלא היה משה רבינו נכנס לא"י, לא היה נחרב בית המקדש, ולא היתה אומה ולשון שולטת בישראל, ע"כ, ואיתא במדרש (איכ"ר ד' ט"ו) מזמור לאסף, קינה לאסף מבעי ליה, אלא על ששפך חמתו על עצים ואבנים ולא פגע בנפשות, ע"כ,

יותר שיקבלוה, שהם זרע אברהם, שקיים כל התורה (יומא כ"ח ע"ב),

והיה מחזיר עליהם דרך מעלות, מתחלה אל הרחוק, עד שבא אל עשו וישמעאל. והם היו ראויים לקבל אותה, מפני שהם זרע אברהם, ואפילו הכי לא קבלו אותה. ולפיכך **זרח משעיר** **למו**, כיון דלא קבלו אף בני עשו - שוב

אין מי שיקבל אותה, ובא אל ישראל מהר שער. וכן בפארן גם כן, שבסוף בא אל פארן, אמר אלו בני ישמעאל [ראוי] שיקבלו אותה, ולא קבלוה. אז בא אל ישראל, כי מעכשיו לא נשאר אחד:

ומה שזכר עשו וישמעאל, מפני כי יש בעשו שאין בישמעאל, ויש בישמעאל שאין בעשו, ישמעאל נמול בתחלה (בראשית יז, כה), וקבל עליו בריתו של אברהם. ועשו אינו בן הפלגש, כמו ישמעאל שהיה בן הפלגש. ולפיכך באחרונה בא אל אלו שנים. והא דאמרין בספרי שהשיב עשו מפני שנאמר לו "על חרבך תחיה", וכן ישמעאל מפני שנאמר לו "והוא יהיה פרא אדם ידו בכל", לא שהאומות האחרים שלא נתברכו בברכה הזאת לא היו משיבים כך, אלא רוצה לומר **אפילו אלו שהיו מזרע אברהם ויצחק**, כיון שנתברכו בברכה הזאת שאינה הגונה וראויה, כל שכן האחרים, שלא נתברכו כלל, שנמצאו בהם כל אלו הדברים כולם,

ואם תאמר, ומנא ליה לרז"ל לומר שהחזיר הקדוש ברוך הוא התורה על כל אומה ולשון, שמא לא החזיר רק על בני אברהם, וכיון דאינהו לא קבלוה, **אחרים לא כל שכן**.

ויש לומר, דזה לא יתכן, דהרי הם יהיו אומרים שהיו מקבלים אותם, **ולא היה יכול לענוש את האומות** - מה שלא קבלו את התורה - **מכח קל וחומר**.

דהא בפרק שור שנגח (ב"ק לח. ורש"י שם) מסיק דבשביל זה היה הקדוש ברוך הוא מתיר ממונן לישראל, **ולא מענישין מכח קל וחומר**. ולפיכך בודאי על כולם החזיר. אלא שכתב בקרא "שעיר" ו"פארן", שהם האחרונים, דמסתברא שהם יקבלו אותה, **עכ"ל המהר"ל**.

להערות הארות ולקבלת העלון ניתן לפנות אל "מכון פאר" רחוב חזון איש 2 בני ברק
פקס 03-6161555, נייד 0527-616166
מייל y0527616166@gmail.com

היוצא לנו מזה, כי דבר זה שלא נכנס משה רבינו לארץ ישראל, היה לטובתם של ישראל, **שלא פגע בנפשות**, כי אם היה מש"ר נכנס לארץ והיה

בונה את בית המקדש, ואז לא היה נחרב הבית, **וח"ו היה פוגע בנפשות**, כמאמרם ז"ל, **לפי"ז יש לומר**, שזה שמשה רבינו לא הכניסם לארץ, היה הצלתם של ישראל, והגורם לכך, שהוא **הכאת הסלע**, גם היה להצלתם של ישראל, והיה זה מסירות נפש של משה רבינו **שמסר נפשו בשביל כלל ישראל**,

ולזה הזכיר הפייטן, **זכותו של משה רבינו**, שמסר נפשו בשביל כלל ישראל בהכאתו בסלע, **על הסלע הך, ויצאו מים, בצדקו חון חשרת מים**.

ל, הקב"ה חזר על כל אומה ולשון לפי שאין עונשין מן הדין, מהר"ל

כתיב (דברים - ל"ג ב') **"ה' מסיני בא וזרח משעיר** **למו**, הופיע מהר **פארן** ואתא מרבבות קודש", **איתא בגמרא** (עבודה זרה ב' ע"ב) ויאמר ה' **מסיני בא וזרח משעיר למו**, וכתב אלוך מתימן יבוא וגו' מאי בעי **בשעיר** ומאי בעי **בפארן** אמר רבי יוחנן מלמד **שהחזירה הקדוש ברוך הוא על כל אומה ולשון** ולא קבלוה עד שבא אצל ישראל וקבלוה, ע"כ,

כתב המהר"ל בספר **גור אריה** (דברים - ל"ג ב') פתח תחלה בשבחו של מקום כו'. דאם לא כן, מה ענין ויאמר ה' מסיני לכאן, שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה.

וכן שנינו בספרי, שהלך אל עשו אם יקבלו את התורה, והשיב עשו מה כתיב בה, אמר לו **לא תרצח** (שמות כ, יג), **לא תגזול** וגו'. אמר עשו, כל ברכתו שנתברך **ועל חרבך תחיה** (בראשית כז, מ), אמר **לישמעאל** שיקבל את התורה, אמר מה כתיב בה, אמר **לא תגנוב** (שמות כ, יג). אמר, כל ברכותיו אינו רק **והוא יהיה פרא אדם ידו בכל** (בראשית טז, יב), שיהיה מלסטם את הבריות, ואיך יקבל התורה. אמר לעמון ומואב שיקבלו את התורה, אמרו מה כתיב בה, אמר **לא תנאף**, (שמות כ, יג). אמרו, כל עצמן של אותה אומה של עריות הוא, דכתיב (בראשית יט, לו) **ותהרנה שתי בנות לוט מאביהן**, היאך יקבלו את התורה:

ואף על גב דבקרא לא כתוב אלא שעיר ופארן, ובפרק קמא דעבודה זרה (ב ע"ב), נמי קאמר שהחזיר הקדוש ברוך הוא את התורה על כל אומה ולשון, **ומנא לן לומר כך**. ונראה, דודאי היה הקדוש ברוך הוא מחזיר התורה **על כל האומות**, דאם לא כן, מאי שנא שהיה מחזיר אותה על עשו ועל ישמעאל - משום שלא יאמרו אם נתת לנו התורה היינו מקבלין, **שאר אומות נמי יאמרו כך**. אלא על כל אומה ולשון היה מחזיר.

וקרא דקאמר **וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן**, הכי קאמר, אחר שחזר על כל האומות ולא קבלוהו, בא אל עשו וישמעאל, כי אלו מסתבר